Mats Malm: Inträdestal i Svenska Akademien

Talare	Datum	Plats
Mats Malm Ledamot av Svenska Akademien	20 december 2018	Stora Börssalen

Omständigheter

Svenska Akademien avslutar arbetsåret genom att fira sin högtidsdag med en offentlig sammankomst i Börssalen den 20 december klockan 17. Gustaf III, som hade sinne för teater, har utfärdat noggranna scenanvisningar för ceremonin, vilka i allt väsentligt fortfarande följs. Vid sammankomsten 2018 valdes litteraturvetaren Mats Malm, poeten Jila Mossaed och juristen Eric M. Runesson in i Svenska Akademien.

Vad vill vi med kulturarvet? Det finns förstås många svar på den frågan. Vårt kulturarv erbjuder fascinerande och tankeväckande konstverk, men det förmedlar dessutom nationalistiska och patriarkala värderingar, och en mängd föreställningar som ibland är uppenbara, ibland försåtligt otydliga.

Så för att svara på frågan vad vi vill med kulturarvet, kan det vara bra att först ställa frågan: Vad vill kulturarvet oss?

Kulturarvet i form av monument, byggnader, målningar, statyer och böcker ger inte intryck av rörlighet. Men tolkningarna och iscensättningarna av dem är rörliga, och inte minst det litterära kulturarvets kännetecken är föränderlighet och omtolkning. Det är sällan tydligt vem som har testamenterat detta arv till oss, eller i vilket syfte. Det är också oklart hur det vi uppfattar som vårt arvegods har förändrats på vägen fram till oss. Ofta visar det sig finnas en rad mellanhänder som har tolkat, omformat, kanske till och med manipulerat vår arvedel innan de förmedlade den vidare till oss. Bland de tydligaste dragen i kulturarvet som det når oss är förstås en påtaglig uppsättning föreställningar om nation, samhälle, individ, kön och ursprung. Kulturarvet behöver alltså tas emot kritiskt. Men precis de föreställningar som oavbrutet omskapar kulturarvet efter varje tids självbild gör det också till en viktig källa för att förstå det förflutna och hur det har format oss. Vi behöver alltså undersöka hur och varför kulturarvet konstrueras, förmedlas och förändras.

Det *litterära* kulturarvet är inte bara romaner, dikter, noveller och essäer. Det är inte bara de kanoniserade klassikerna. Det litterära kulturarvet inbegriper all litteratur som har överlämnats åt oss, också den som ligger gömd i arkiven, glömd eller till och med förträngd, eller som kanske rentav är bortrensad. Det litterära kulturarvet är inte heller begränsat till det vi brukar kalla skönlitteratur: många olika slags texter har ju format vår kultur.

Hur pålitligt är då kulturarvet? Ett i mina ögon särskilt intressant exempel finns i Bibeln, detta monument över hur en text kan tolkas och förstås på olika sätt. Paulus Romarbrev kapitel 16 vers 7 lyder så här i vår senaste officiella översättning, *Bibel 2000*:

Hälsa Andronikos och Junias, mina stamfränder och medfångar;
de är högt ansedda som apostlar och har bekänt sig till Kristus före mig.

Det finns åtminstone fyra ställen i de två raderna som kan tolkas på olika sätt, men det viktigaste gäller vilket kön apostlarna har. Läser man den officiella danska Bibeln stämmer den med den svenska, men läser man den senaste norska, isländska eller finska översättningen – för att nu hålla oss till Norden – är apostlarna inte två män utan en man och en kvinna: Andronikos och Junia. Skillnaden är ju rätt påtaglig, och viktig för vår uppfattning av kvinnors roll i kristendomens framväxt. Inte minst med tanke på det motstånd mot kvinnliga präster som fortfarande finns, är frågan central.

Så: fanns det en kvinnlig apostel eller inte? För att korta ner en lång och intressant historia: ja, Paulus talade om en kvinnlig apostel Junia, men ingen manlig Junias. Namnet som det står i handskrifterna, i ackusativ, hade kunnat vara ett mansnamn 'Junias': problemet är att det inte finns några belägg för att ett sådant mansnamn existerade. Däremot finns det gott om exempel på kvinnonamnet 'Junia'. På filologiska och logiska grunder finns det alltså inga skäl att förstå det som annat än att Paulus talar om en kvinnlig apostel Junia.

Hur uppstod då denna manliga apostel Junias, och hur kom han att ersätta den kvinnliga aposteln Junia? Kyrkofäderna och den tidiga traditionen över lag hade inga problem med att erkänna en kvinnlig apostel Junia. Faktiskt var Martin Luther den förste med brett inflytande som bytte kön på aposteln. Det gjorde han trots att Erasmus, som lade grunden för hans översättning och för den moderna utgivningstraditionen, klart definierade den här aposteln som en kvinna. Luther påverkade den protestantiska traditionen och de nordiska ländernas översättningar, men inte så entydigt som man hade kunnat tro. De första svenska översättningarna bibehöll en kvinnlig apostel Junia. Karl XII:s översättning 1703 berättar också om en kvinnlig apostel Junia – även om man kan spåra en osäkerhet här, för i registret talas i stället om en manlig Junias. Under 1800-talet smög sig den manliga aposteln Junias in i den svenska Bibeln och stadfästes i den så kallade normalupplagan 1883, och han blev kvar i den nya officiella bibelöversättningen 1917.

Luthers inflytande var ändå begränsat: på andra håll fick den kvinnliga aposteln Junia vara i fred under lång tid. Den helt centrala engelska översättning som brukar kallas *King James Version*, från 1611, hade en kvinnlig Junia. Och så förblev det ända fram till 1870-talet: då plötsligt började den kvinnliga aposteln ersättas med en manlig i de engelska översättningarna – och snart följde de vetenskapliga utgåvorna efter. Den kvinnliga aposteln Junia försvann ur synhåll ända till det sena 1900-talet, när allt fler forskare påpekade att det faktiskt inte finns några hållbara argument för att ersätta den kvinnliga aposteln med en manlig. Tanken slog igenom och idag har de flesta vetenskapliga utgåvor och översättningar gått tillbaka till den kvinnliga aposteln Junia.

Frågar man efter orsakerna till att Junia redigerades bort, finns flera olika faktorer att väga in. Men den grundläggande orsaken lär vara att tanken på en kvinnlig apostel helt enkelt stred mot vad man uppfattade som sunt förnuft – vanligt sunt förnuft är ju en flexibel företeelse. Det verkade orimligt att Paulus skulle ha tänkt sig en kvinna som apostel, alltså måste det röra sig om en man. Skälet till att den svenska Bibeln fortfarande presenterar en manlig Junias är inte att Bibelkommissionen inför *Bibel 2000* föredrog den tolkningen, utan de villkor uppdragsgivaren – regeringen – hade ställt. Översättningen av Nya testamentet 1981 var förstås baserad på den gamla tidens vetenskapliga ståndpunkt. Arbetet med *Bibel 2000* inbegrep en nyöversättning av Gamla testamentet, men det var omöjligt att ta in omtolkningar i revideringen av Nya testamentet. Det var alltså inte möjligt att ändra 'Junias' till 'Junia'. Vad man kunde göra var att föra in en kommentar om att en alternativ läsning till 'Junias' var 'Junia'. Det gjorde man också. Men så började starka viljor driva på för att den nya bibelöversättningen skulle utges till millennieskiftet och heta just *Bibel 2000*. För att hinna med det fick Bibelkommissionen i uppdrag att leverera bibeltexten utan kommentarer och förklaringar, och så spreds den nya tidens bibel i massupplagor utan någon information om den kvinnliga aposteln. Senare fick Bibelkommissionen publicera den fullständiga versionen med kommentarer och förklaringar. De arbetades in i vissa, men inte alla, nya bibelupplagor. Junia förblev alltså mer eller mindre osynlig, men i nästa översättning lär hon vara tillbaka.

Fallgroparna är många på bibeltextens väg till oss: handskriftsläge och filologisk textetablering, de många olika tolkningsmöjligheter som varje enskild översättning måste reducera till en, dogmatiska och ideologiska försanthållanden, samhällsförändringar och kvinnosyn. Till dem kan man behöva lägga ekonomiska betingelser, marknadsföring och tillfälligheter.

Kulturarvet vill oss en mängd olika saker på samma gång, och avsikter blandas med slump. Vi har goda skäl att förhålla oss kritiskt till kulturarvet, och just detta gör att vi kan använda kulturarvet som en källa till kunskap om det förflutna: faktiska samhällsomvandlingar, kollektiva självbilder och föreställningar, de försök att etablera en gemensam identitet som brukar ligga bakom det kulturarv vi får förmedlat till oss, det som leder fram till hur vi tänker, känner och lever idag.

Den sortens undersökningar av kulturarvet kräver i regel gott om tid och bibliotek. Men det litterära kulturarvet öppnar sig för effektiva översikter och djuplodande undersökningar i den takt det blir digitaliserat. Nya material och metoder gör det möjligt för en att hantera långt fler böcker än någon enskild människa kan hinna läsa. Med sådana resurser kan vi på nya, inkluderande sätt ompröva våra föreställningar om historien. Till exempel kan vi vidga vår förståelse av hur elektriciteten mot slutet av 1800-talet förändrade inte bara människors liv och samhällets struktur, utan också hur man uppfattade förändringarna och vilka föreställningar elektriciteten gav upphov till. Dessutom omsattes ju elektriciteten i litterär energi. Vi vet redan att August Strindberg iscensatte den på remarkabla sätt i både gestaltning och bildspråk. Han tog till sig teknologin till den grad att det i en del fall närmast är elektriciteten som driver handlingen framåt. Vad vi inte vet så mycket om är hur andra författare påverkades av elektriciteten. Elektrifieringens påverkan var inte bara teknisk och praktisk utan också konstnärlig och ideologisk, men det återstår att klarlägga hur.

Det finns anledning att förhålla sig kritiskt inte bara till kulturarvet, utan också till nya teknologier. Men tillsammans ger de utrymme att vårda klassikerna, och att utforska både dem och det litterära kulturarvet i stort på tidigare osynliga vägar, för att på så sätt utmana de uppfattningar vi en gång vant oss vid. Kulturarvet vill oss många saker: viljeyttringarna är kanske inte sådana att man vill göra dem till sina egna, men det finns goda skäl att undersöka dem.

Källa
Manuskript hämtat från svenskaakademien.se (2023-10-22)

Taggar
2010-tal, 2018, Inträdestal, Man, Svenska Akademien

URI

https://www.svenskatal.se/tale/mats-malm-intradestal-i-svenska-akademien